

פרדוקס הסליחה

סליחה אפשרית במקום שיש בו עוול. ככל שהעוול גדול יותר, הסליחה הנדרשת רבה יותר. דא עקא, דווקא אז הסליחה מוצדקת פחות, משום שהפגיעה גדולה יותר. הסליחה היא אפוא מושג פרדוקסלי. כיצד ניתן לפצח את הפרדוקס הזה? זוהי שאלת המפתח בספר "לסלוח ולא לשכוח: האתיקה של הסליחה" (יותם בניזימן, 2008).

כדי להתמודד עם הפרדוקס באופן יעיל, מציע בניזימן כי סליחה איננה באה להשכיח את העוול. נהפוך הוא. במסגרת תהליך הסליחה, הפוגע והנפגע מטמיעים יחד את זיכרון העוול בתוך הדיאלוג והוא הופך לחלק מהנרטיב המשותף. העוול אם כן, הוא חלק מובנה ואינהרנטי מתהליך הסליחה והפיוס ומאפשר את שיקום שני הצדדים.

אבקש להציע כיוון חשיבה נוסף. קיימת הנחת יסוד בבסיס הפרדוקס, שהסליחה משרתת את הפוגע בלבד. רק הוא, לכאורה, חש אי נוחות מוסרית מתוקף העובדה שהוא גרם עוול לאחר. הנפגע, על פי הנחה זו, כלל אינו זקוק לסליחה. קבלת הסליחה מצדו של הנפגע, היא סוג של טובה וחסד עם הפוגע. אכן, בהנחת יסוד זו קשה מאוד להתפייס כשפרדוקס הסליחה עומד לרועץ, כמו "קיר בטון". אבל ניתן להציע מבט שונה בתכלית על מהות הסליחה.

הסליחה משרתת את הנפגע במידה שווה ואולי אף יותר מאשר את הפוגע. לולא הסליחה, הנפגע חי בתסכול מתמיד "מדוע הוא עשה לי את זה?". התסכול רודף אותו יום וליל. כל מחשבה על הפוגע מעוררת מחדש כעס ותסכול על האירוע ועל הפוגע. זו טראומה שרודפת אותו ולא נותנת לו מנוח. תחושת הנפגע "למה הוא עשה לי?" אף גדולה וחזקה יותר מתחושת הפוגע "למה עשיתי?". נפגע הטראומה סובל גם מתסמונת של לקיחת אחריות אישית לאירוע.

אם נכוני דברינו, הרי שהצורך לסליחה מצד הנפגע הוא ביחס ישיר לעוול, ולא הפוך. הצורך הולך וגדל ככול שהפגיעה גדולה יותר. הדברים הללו מהווים גם את בסיס הרציונל למושג "צדק מאחה" שמתפתח בשנים האחרונות בעולם המשפט. בעוד ש"צדק מעניש" מתמקד בפוגע ובעושה העוול, "צדק מאחה", מבין שיש צורך לטפל גם בפוגע וגם בשיקום מערכת היחסים שבינו לנפגע (במקביל לגינוי ולענישה). זה חשוב והכרחי לשני הצדדים.

ההסברים הנוגעים לפרדוקס הסליחה שאנו מנסים להציע, מאפשרים להבין טוב יותר את המפגש המרגש והטעון שבין האחים ליוסף, לאחר מות אביהם. קשה להיכנס לראשו של יוסף ולהבין את שהוא חש כשהאחים מבקשים ממנו סליחה, לאחר מעשה כה אכזרי שעשו לו (ני, ט"ז): "וַיִּצְאוּ אֶל-יוֹסֵף לְאֶמְרָא אָבִיךָ צְנִיָּה לְפָנָי מוֹתוֹ לְאֶמְרָא: כָּה-תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אֲנָא שָׂא נָא פִּשְׁעֵ אַחִיךָ וְחַטָּאתָם כִּי-רָעָה נַמְלִיכָה וְעַתָּה שָׂא נָא לְפִשְׁעֵ עַבְדֵי אֱלֹהֵי אָבִיךָ וַיִּבְרַךְ יוֹסֵף בְּדַבְרָם אֵלָיו: זֶה נִרְאָה אֲבִסוּרְדֵי לְמַדֵּי לְקַרְא אֶת טִיעוּנֵי הָאֲחִים שִׁיעוּב אֲבִיהֶם צִוּוּה אֹתָם! מִי כִיוֹסֵף שִׁמְלוּוָה וְסוּעַד אֶת אֲבִיו לְאוֹרֵךְ כֹּל הַשָּׁנִים בְּמִצְרַיִם וְהוּא בְּעַצְמוֹ בָּא לְבַקְרוֹ עֵרֵב מוֹתוֹ. קֶשֶׁה מְאֹד לְהִנִּיחַ שִׁיעוּב מְעַבֵּר מִסַּר לְאֲחִים מְעַבֵּר לְגַבּוֹ שֶׁל יוֹסֵף. בְּרוּר לְיוֹסֵף שֶׁהַדְּבָרִים "מִצְוִיִּים מִן הָאֲצַבֵּעַ", וּבְכוּל זֹאת הוּא שׁוֹמֵעַ וּמִקְבֵּל אֶת הַדְּבָרִים. הֵייתְכֶן? - נִרְאָה שֶׁעַל רִקְע הַדְּבָרִים שֶׁהִסְבַּרְנוּ בְּעֵינֵי פְרָדוּקְס הַסְּלִיחָה, גִּישְׁתּוֹ שֶׁל יוֹסֵף תִּהְיֶה מוֹבֵנֶת.

שני המרכיבים שהוזכרו בראשית הדברים וקשורים לפרדוקס הסליחה, משתלבים במפגש המרגש שבין האחים ויוסף. ראשית, אין האחים מבקשים לשכוח את מה שהיה. כל שהם מבקשים זה לזכור ולהטמיע את שנעשה בתוך הדיאלוג והנרטיב המשותף שהם הולכים לבנות יחד עם יוסף. רש"ר הירש מייטיב להסביר את טיעוני האחים: "יעקב אומר: ... אל יעלה על דעתך, יהא כאילו לא נעשה. אך הם: ... אנחנו אשמים, אנחנו לא נשכח דבר...". אין דרישה לשכחה לא בדברי יעקב ולא בדברי האחים. נהפוך הוא. העוול ימשיך להוות ציר מרכזי בסיפור החיים המשותפים של המשפחה המאוחדת. מאידך, הבכי של יוסף בעקבות דברי האחים מדבר בעד עצמו. זה בכי של התפרקות ממתח רגשות עצום בעקבות טראומה של התעללות והזנחה. מתח של עשרות שנים, בהן השאלה צפה ועולה בכול הזדמנות - "למה?". שאלה שלא נותנת לו מרגוע. הבכי של יוסף בפרשת ויגש, בא בעקבות החשיפה שלו בפני האחים. הבכי של פרשת ויחי מאידך, בא על הגאולה של יוסף ממציאות טראומתית שאותה הוא חווה מילדות.